
IRODALMI MÚZEUM

FEHÉR FERENC LEVELEI BORÚS ERZSÉBETNEK 1949–1951

III.

Kedves Erzsi!

Nem unalomból, fecsegési kényszerből írok: Anitól értesültem róla, hogy komoly beteg vagy. Hétfőn délelőtt volt ez. – szokás szerint csavarogtam az utcán, s így botlottunk össze kolléganőddel. Aztán, hogy felértem a Kálváriára s a kovács műhelynél belenéztem a bajsai út kódébe, – nagyon súlyosan valami a torkomat szorongatta. Az emlékek talán? – az én együgyű diákszívem féltett emlékei? . . . Vagy talán nem ismertem magam eléggé, amikor azt hittem: közted s köztem csak barátság lehet . . . Most beteg vagy, de meglehet az is, hogy azóta már felépültél. Mi már csak véletlenül, vagy „hivatalos” úton találkozhatunk? Milyen sokat tudnék az én Elisabetomnak mesélni, ha meghallgatna! Vannak dolgok, miket csak egy bizonyos valakinek mondhatunk el a megértés teljes reményében. Most, ha még betegen fekszel, kívánom a teljes gyógyulást. De nem olyan szürkén kívánom, mint mások, – hanem erősen, izzón; ahogy pl. a tavaszt, a márciusi meleget kívánja az ember. Régen találkoztunk, de hiszem, hogy még *neked* írok, – a legérdekesebb nőnek, a legjobbszívú embernek és az én legbensőbb ismeretlenemnek. Irsz-e még verset? Bajsával jól vagy? Anyukád beteg-e még? A parkban ott nemsokára szép lesz . . . Mint itt a Dunaparton . . . A lepi esték szebbek, (. . .), romantikusabbak. Már csak vendégként sétálok arra. Benn lakom a városban. A főiskolán magánhallgató lettem. A verskötetem kiadását engedélyezte az Irodalmi Tanács. Már össze is állítottam – négy ciklusban. A ciklusok címe: „Ember és költő” – „Találkoztam az étellel” – „Felnőtt szívvel” – „Halál és Szerelem”. Összesen 103 vers! Milyen boldogság volna: veled összebújva átlapozni még egyszer az egészet! (Bocsáss meg, vannak ilyen lehetetlen gondolataim!) A napokban jócsomó könyvet vettem, köztük Sértő Kálmán összes versét, Reményik (Végyvári) összes versét, Sinka Istvántól a

Hontalanok útján c. verskötetet, Mécs Lászlótól a „Rabszolgák énekelnek” c. kötetet stb. (Most félhónapig nem megyek miattuk a menzára!) Ezek Gál Laci bácsi könyvei – eladja őket, mert hamarosan indul Izraelbe. Erről jut eszembe, hogy szombaton Doroszlóra megy egy írőcsoport. Talán nem is érdekel, de elmondom, hogy velük megyek én is. Szívesebben mennék pedig Topolyára, haza, mert nagyon fáradt vagyok. Ujság érkezik-e hozzád? A Topolyai Színházzal milyen kapcsolatban vagy? (Hivatalos kapcsolatra gondoltam.) Látod, durván sorolom a kérdéseket, s arra nem is gondolok, mi lesz a válaszod: érzéketlenség-e vagy megértés? Magamról alig írtam, ugy-e? Mit írjak? Szeretnék meghalni, szeretnék élni! Szeretnék elmenni, szeretnék maradni! Szeretnék szeretni, szeretnék gyűlölni! Csak a végletek, az intenzivitás érdekelnek. Gyűlölöm azt, ami megszokott, kiismert! A „menzai elvtárs” igen csapja a szelet egy nőnek. Gyakran látom őket. (Ah, a csalfa!) Kínos ez a semmi élet, Erzsikém! Pedig lehet, hogy a világon legkevesebb bajom van. Mert mindig mást várok, kívánok, mint amit ad az élet. Most hétfő van, süt a nap, a Dunaparton szép lehet. Megyek! Ha beteg is vagy, a friss levegőtől te sem zárkózz el! Sétálj és ne olvass sokat, mert az én szemeim is úgy gyöngültek meg a betegágyban. Csépe katona Zemunban. A címét nem tudom. Írj egy-két sort, ha örömet akarsz szerezni a Te

„Főfidnek”

Újvidék, 1951. március 6-án.

U. i.: A főiskolára!

*

Kedves Erzsi!

Leveled váratlanul juttatott eszembe sok mindent. Nagyon sokszor gondolok azóta ezekre az emlékekre és érzem, hogy milyen közel vagy hozzám. Itt vagyok most a szerkesztőségben s nyomorultnak érzem tollam, mert tudom, érzem, zokogom, hogy nem azt írja le, nem tudja leírni mindazt, amit elmondanék akkor, ha belém karolna karod és lesétálnánk ide a Duna partjára. Panaszkodnék Noked s talán a könnyem is hullna, mert érzem, feloldódnék merev higgadtságomból a te oldaladon. Vannak dolgok – néha talán csak percnyi életkockák – amik úgy összenőnek velünk, mint ahogy csak ritka emlékek képesek. Ahogy szombat reggel Doroszlóra mentünk a kövesúton Sztapárról, oda képzeltelek magam mellé s úgy képzeltem, valahol a bajsai kövesen megyek. Még a harmattól lucskos, lenyesett eperfák is azt a régi (?) márciusi napot hozták eszembe, amikor hozzátok mentem – ismeretlenül. Egész nap csak csavarogtunk a faluban, az esti előadás pihenőnek számított, úgy elfárasztott a sok gondolat, meg az a nagy-nagy magányosság abban

a faluban. Más a Te lelked, mint azoké a nőké, akiket ismerek. Talán azért érzem ezt, mert a költőt érzem meg benned? Néha gyávának bélyegzem magam, amiért fakulni hagytam ismeretségünk s hagytam, hogy más ismeretségeink lefogják egymás felé nyúló karunkat. Másszor meg arra gondolok, hogy jobb így, szebb így, mert égetőbb, maradandóbb a sok vágy, a sok érzés. Valamikor félttem a Te nyugtalanságodtól, mert hisz idealista voltam és nagyon zöld gyerek. (Talán ma is?) Az én higgadtságom (Nándi is ilyennek nevezett) nem tudtam összeegyeztetni a Te forrongó nőiességeddel. Pedig jobb lett volna, ha még mélyebben nézel akkor éjjel a szemembe, ott abban a bajsai utcácskában, ahogy szembe fordított bennünket a sok furcsa érzelem: Csak félig égettél meg, de sokkal kínosabb volt s maradt ez az örök parázslás, mint az elégés, megsemmisülés. Tobzódó kínja – gyönyöre. Lefokoz, férfiaságomban gyötör meg ez a beteg őszinteség, hiszen valaki más most is, ma is vár rám. S látod, mégis szaladnak velem ezek az agyonhajszolt álomtáltosok; oda- meg visszadobnak az összekészált múltunk s én nem egyenesedhetek fel a béklyókból – maradok kétarcú, elvágycsozó és megpihenő szerelmes férfi. Olyan kínzóan egyformák ezek a városi aszfalt-utcák, néha szeretném magam levetni rájuk valami iszonyú magasságból, hogy egy nagy kín után elnyúljak, megbékélve olyan őrjítőn szép ennek a sötétvízű folyónak a tovasodródása, hogy szeretnék elmerülni benne, hogy halljam a fölöttem összecsapó víz megnyugtató csendjét. Szeretnék elmenni innen, itthagyni meg nem oldható kérdéseket, kedvest és ismeretlen népet; pedig más bajom sincs, mint egy nagyon magára ítélt fiatal költőnek. Szeretnék valakivel elfutni a világba, sok ismeretlen közé, ismeretlennek. Szeretnék a mindenk fölé emelkedő szerelmes ember békéjéről soha meg nem írt költeményeket írni, s párommal széttépve lapjait, beleszórni egy tenger kék vizébe. Szeretnék a nyugalomról énekelni, de senkinek meg nem mutatni verseim, csak a nyári éjszaka szerelmes áhitatának sottognánk őket könnyezve. Mert szomjas vándor vagyok csupán így is, ebben a mi elferdített, hazug világunkban, s szomjammal nem törődik úgysem ez a világ. Nem adhat itt nekem senki mást, mint kalendárium-napokat, zötyögő napi villamost és kérdést millió kérdőjellel, melyre nem szabad megadnom az igaz választ. A kötetem? Ha megjelenik, szégyenleni fogom tartalmát, – a sok zöld próbálkozást. Azt hiszem, félrebeszélék, pedig lázas sem vagyok. Megyek a Futaki-útra, Hozzá. hogy hallgassak mellette vagy az ölelésében, mint egy megvert, nagy ostoba, síró gyerek. Addio. Elisabeth, szervusz magányos költőnőm! Hallgasd tovább a szavaim, mert ott kullognak még jóideig a nyomodban – egész a temetőig, az ibolyáig, amik már itt is megjelentek a piaci fabódék deszkaasztalain . . . Addio!

Feri

Ujvidéken, 1951. március 10-én.

U. I.: A főiskolán várom a leveled, nem itt. Szervusz!

Ujvidék, 1951 április 9-én.

Kedves Erzsi!

Csunya, szinte olvashatatlan lett a kézírásom, ezért irok géppel. Ha találkoznánk, csak akkor látnád, mennyire megváltoztatott az élet; ideges, sovány bolond vagyok, a szemem meg a tekintetem megtörtebb mint valaha, keveset beszélek, kerülöm az embereket és csak befelé élek. Lehet, hogy ez csak átmeneti állapot, de az is meglehet, hogy öngyilkosság lesz belőle egy gyenge pillanatban.

Leveled, az érzelmek nélkül megírt, szinte hivatalosan kopogó soraid fájón érintettek. Általában az érzékenység is hozzájárul mai egyéniségemhez. Csak ne értenélek meg annyira, akkor talán megkérdezném: mi van veled? Szeretlek s ezért boldog vagyok, hogy közös szerelmünkre, a költészetre találtunk rá mindketten. Látlak otthon, a szobádban, amelyet mindig esti, alkonyati szürkületben képzelek el, mert első és utolsó (!) látogatásomkor a hajad színe egybeolvadt a félhomállyal. Sokszor úgy hiszem, hogy te magad vagy az örök titok számomra s ez az érzés oly erős bennem, hogy nem is próbállak megfejteni, csak őrizlek, tartogatlak. Féltékeny vagyok a magányosságodra, az eltemetett vágyaidra, a falusi csendbe merülő bánatodra, s csakis ezekre, mert tudom, hogy férfi tőlem soha el nem rabolhat. Ugy vonz néha a tiszta szépségtől megfosztó vágy: közelebb menni hozzád, megismerni. De ez csak barbár hétköznapiság lenne. Más gyámoltalanságnak nevezné, de másoknak a költészet is csak horkolás, nekem meg szép, halotti nyugalom, – álom. Te már realizálódtál, megtaláltad magad a költészetben, én pedig keresem, minduntalan keresem magam, mert az emberekben vélem megtalálni önmagam. Elvonatkoztatott s mégis intenzív életre sosem leszek képes, mert ennél sokkal humánusabb vagyok. Te véglet, ellentét vagy s ezért olyan sok nekem. Valamikor szerettelek volna feloldani s csak ma látom, milyen naiv voltam. Hisz azzal fosztottalak volna meg magamtól. Ezért vagy nekem több, mint szerető, asszony, ölelés, csók és megsemmisülés. És ezért fog hiányozni minden más ölelésemből az álom, a lélek, mert azt te foglaltad le, – te, aki mindig elérhetetlen közelségben vagy velem. Nincs ebben panaszosság, csak álom, az meg maga a költészet. Az meg senki másé végső fokon, csakis az enyém, csakis a miénk – ha úgy akarod. Más értelmet keresne ebben a felfogásban, de én fűtülök a mindenkié-értelemre, mert amit más is tapint, érzékel, az nekem már nem kell. Ez nem büszkeség, hanem lelki kényszer s nevezhetném életstílusnak is, hisz folytonos és örök bennem ez a kényszer.

Valaki, talán te is, költői bogarasságnak tartaná gondolataimat. Pedig arról van szó, hogy szembefordulok azokkal, akikhez hasonló akartam lenni, mert úgy hittem, csak így formálhatom őket a magam képére. A verseimben láttam

csak meg, hogy mindig s minduntalan a magam körét jártam, soha senkihez nem hatoltam el. Még ma is elfog a vágy: kitörni a magam keretéből, egyetemessé lenni, emberivé. Ez az én humanizmusom, ez az én donquijote-i álmom és harcom. Végeredményben talán az alkotóművész esztétikája is. Még nem tudom, sikerül-e csak magamban felépíteni mindent s ezzel bebizonyítani, hogy korunk nem a kollektivizmusnak, hanem az individualizmusnak kedvez; avagy végleg megfeszít és megsemmisít a tömegekbe olvadó társtalanságom.

Csak egy verset küldök, s azt is azért, hogy levelem megértsed.

Feri

*

Kedves Erzsi!

Hosszú hallgatásod nem tudom mire vélni, ezért most nem zaklatlak szokásos őszinteségi megnyilvánulásaimmal. De, ha eljössz a gombosi írói estre, erre is magyarázatot adhatsz. Erre egyébként felkértek, hogy barátilag is, hivatalosan is értesítslek: vasárnap este írói est lesz Gomboson (Bogojevo) melyre téged is elvárunk (szokásos elmaradásod ellenére is: bizakodva). Zentán (ahová ígérted eljöveteled) valamennyien vártunk az állomáson, s te mégcsak egy magyarázó szót sem írtál. Ez nem szemrehányás, s ha az, csakis az enyém, aki egyénileg vártam a találkozást. Kérünk, ha csak teheted, jőjj el. A bajsai helyzetnek legmegfelelőbb irányt válaszd. Szerintem legjobb lenne, ha Ujvidékre jönnél vasárnap reggel, mert innen pontosan délben megy vonat Gombosra, s azt hiszem, mi is ezzel megyünk. Ha azért nem jöttél Zentára, mert csupa fiatalal kellett volna fellépned, akkor most jóváteheted „bűnödöt”: ismét fiatalok várják és kérik csatlakozásod.

Ha teheted, ismét értesítsd a Magyar Osztályt: jöhetsz-e? (Táviratban).

Szeretettel köszönt és a többivel együtt vár:

Feri

Ujvidék, 1951. május 3-án.

*

Kedves Erzsi!

A szabadkai írói est után jócskán volt időm elgondolkozni, mivel nem gondoskodtak éjjeli szállásról és az éjszakát az állomás éttermében töltöttük Irénnel, akit ismersz. Szabadkán gondoltam arra, hogy nincs magányosabb, magáraitaltabb ember a bácskai magyar poétánál. Mert lám, falunkban úgy

csodítik egybe a parasztokat – dobszóval meg hatósági idézéssel (gondolj Kishegyesre pl. ahol még ott voltál): a városon pedig többre becsülik a táncot, a futballmeccset, mint minket. Talán igazuk is van. Talán meg is van a mélyebb magyarázata ennek. Engem mégis el-elfog valami nagy-nagy csüggedés, kedvetlenség. Ha megírok egy-egy verset s azt nézem, mit értenek ebből, s mit mondana róla valamelyik topolyai paraszt, akkor szeretném azonnal összetépni. De nemcsak ez. Az a keserű, hogy érzéketlenek a maguk sorsával szemben, s arra, aki problémát vagy eszerű képet csinál róluk, a sorsukból, – arra úgy tekintenek, mint egy futóbolondra, vagy legalábbis beteg emberre. Verseim néha felolvasom otthon s apám-anyám ilyenkor hallgat, zavartan, aztán intenek, hogy „ne törjem annyit a fejem, mert megárt . . .” Ugy-e, szomorúan nevetésges? Megértem őket, s mégis: gyűlölöm érzéketlenségüket, fantázianélküliségüket. Tudom jól, mennyire kiúttalanok, reményvesztettek, de nem tudom, mért tartanak bennünket bolondériásoknak, ha erről az ő kiúttalanságukról vagy a kivezető útról írunk? Bennünk is hiba van, az bizonyos. Sokunk nem száll le hozzájuk érthetőségben, de mégkevésbé szeretetben. Dehát az alázatos, a sorsukat panaszló panaszra csak felfigyelhetnének!? Nem így van. Major Nándi „öreg juhász”-át elnevelték Bácsföldváron, mert úgy mondta az öregről, hogy „összeszáradt, akár a kecskebőr”, meg „sírján kinyílt a bűdös beléndek . . .” Nevetni, nagyon nevetni – ez az, amit várnak attól, aki akár bohócként, akár fiatal művészként eléjük lép. A sorssíró énekek elhivatott poétái így lesznek azonosakká szemükben a rossz hangulatú auguszttal, akitől viccet várnak s aki elsírja magát előttük. Lehet, hogy elfogult vagyok. Épp ezért írok most, s nem véletlen, hogy neked írok. Te megpróbáltál valami nagyot, nehezet és merészet: közéjük mentél, szinte eltemetted magad a faluban. Ott, abban az „imádságos kolostor”-ban talán többet elárulnak neked hallgató éjszakák, talán többet és kézzelfoghatóbbat lesel el szájukról, cserépszín arcukról, járdán és utcaporban elhúzó léptükből. Mondd meg nekem: jogos-e nálam a keserűség, avagy valóban beteggé lettem? Ezt sem csodálnám, hiszen mindent visszajáról nézek és aszerint cselekszem. Elhiszem, hogy szeretek, mert szeretnek, és elhiszem, hogy szeretnek, csakhogy szerethessem. Ez egyenlő az örök nyugtalansággal, új és új szerelemvárással és a mások megkínzásával. Hazaszököm hétderékon Topolyára, hogy végigmehessek este az utcákon és érzem az akáccillatot, aztán sebzetten jöjnek vissza a vonattal a kis szobám penészébe, hogy könyvekbe temessem a magány érzetét, ami magammal hoztam. Otthagytam a Főiskolát, mert nem voltam képes készülni a vizsgákra s azt is úgy veszem, mintha 18 éves tanulásnak ez lenne a leglogikusabb befejezése. Mennék és maradnék, valami elűz, valami visszadob. Nem tudom, ki van még ilyen koldusa, ilyen hajótöröttje ennek a tavasznak, ennek a gyilkos mások májusának . . . Te olyan finom, olyan megnyugtató pont vagy nekem ott Bajsán, hogy sokszor kísértés fog el: elmegyek hozzád. Ugy mennék,

mint régen, ugyanazzal a nyugtalansággal, csak kevesebb hittel és kevesebb reménnyel. Talán épp ezért találhatnánk egymásra, mert hiszen „akkor” gyerek, buta kisgyerek voltam. Azt hittem, mindenem megvan ahhoz, hogy megváltsam az emberiséget, s nem tudtam, hogy előbb engem kell megváltsanak a csalódások, az étellel való összeborzongások. És mégis: fárad bennem a vállalkozási kedv, a merészség. A multkor „meg akarlak tartani téged”-mottóra szerelmes hazugságokat írtam arról, hogy megleégszem a távolság-adta illúzió gyönyörével. Nem! Sosem tudnék úgy gondolni arra, akit szívemmel-véremmel szeretek. Ha nem kereslek fel mégsem, gyávaság lesz. Ezt legalább tudjad, hogy szégyenkezzem. Még mindig sok bennem a felelősségérzet, s ez kínos. Nem, magamat már nem veszem figyelembe – másokról van szó, Rólad is. Talán egyetlen vagyok, aki sosem tudtam másként gondolni nőre, csak mint feleségre, leendő asszonyomra. Ezért nevezhet valaki kisfűlűnek, ostobának, – csak én tudom, mennyi lealázó csalódással jár ez. Most mindig többit várok tőletek, mint amit nyújtani tudtok. S közben magam vagyok a legprűdebb, leghétköznapibb – amikor elhagyom a szellem és a líra számomra biztonságos fészket s mozognom, tennem kell. Ha valaki elhinné, megbocsátaná ezt nekem; ha valaki csak a lelket szeretné bennem s a hangom hallaná, amely sosem hazudtol meg – akkor megállnék, akkor ott megpihennék. Olyan szép volna úgy a szerelem: mindig hazugságmentes, mindig önmagáért való, mindig felelőtlenül komoly . . . Sosem csalódást hozó . . . Érzékennyé, még érzékenyebbé tesz a sok önmagambanézés, s már kezdem fogadni, hogy van magamon kívül is, hogy van leírt költészet is. A szavak megölik az érzéseim, mert annyira nem szavakra mértek. Ha szél zúg a Dunaparti nyárfás friss lombjai közt, elvesztem az eszem s félek, hogy egy este megőrülök a társtalanság érzetéből, ami ilyenkor rámsuhan. Talán csakugyan beteg vagyok? Jó lenne elszökni innen mégis. Reggelenként úgy jövők a szerkesztőségbe, hogy már azon töröm a fejem: hova, merre fogok szökni a fűzfaversek olvasása, válaszolása után, ami csak ideig-óráig köt le.

A szerkesztőségben ketten maradunk maholnap. Gabi és én. A többieknek máshol kell állást keresniök. Nincs pénz, nincs papír – szegény az állam. A kötetem ügye is megfeneklett, de ez érzéketlenül hagy. Alig hiszem, hogy én írtam azokat a verseket, amelyek képeznék a könyvem: régiek, kopottak; próbálkozások – akár az életem. Kopeczky Párisba készül a feleségével; egyelőre a szabadkai bábszínháznál dolgozik – éhbérért. Nagyon mennék velük – akár podgyászként . . . Itt nem lesz belőlünk semmi. Vicinális ez az élet, hiába. És ez kicsit beteggé teszi a vasveretűeket is. Hát még engem! Fojtogató a falu, szűkkeblű a város – s mindkettő egyformán: rideg, szentvtelen. Magyar szót (magyar beszédet) se hallok, a magyarok asszimilálódnak, elkorcsosodnak magyarnak is. A falusiak egy része öröklődik a konzervatív életkeretek közt, a többieket elhagyja a könnyű, de beteg lehetőségek árja: a pozícióhajhászás, a

mának való becstelen, eszeveszett áldozás – a vonalbeliség. Senki be nem fogad: otthon vörös vagyok, itt túlon túl fehér. Hát érdemes kínlódni? De hogyan meneküljek önmagamtól? Még majd csakugyan dekadens parnasszista leszek. Űsse kő, már undorodom a nyálas filiszterek dogmáitól.

Várom az őszit, mint egy megunt, nemkívánt szeretőt – mert ez a pirosarcú május még csak el sem űz, csak dobál virágosóvel nevet, csúfosan nevet rajtam, Űgy-e, te nem teszed ezt?

Feri

Ujvidék, 1951. május 15-én.

*

Kedves Erzs!

Talán el sem hiszed, ha azt írom, hogy nem szeretem a nagy szavakat s ezért leszek ezúttal is egyszerűbb, mint ahogy azt igaz, teljes örömem megkívánná; s mégis és újra tárgyilagosabb, mint amilyen megleghangu szeretnék lenni. Azért szeretlek, mert másképp nem tudsz egy szót leírni, nem tudsz egy szót kimondani, csak őszintén. Legalábbis nekem ez az érzésem valahányszor leveled vagy versed olvasom. S ha ez csak illúzió, amit egyébként nem hiszek, akkor is köszönöm neked, mert nekem sokat jelent. A rokonszenv a megértéssel kezdődik, a szeretet a rokonszenvvel, és a szeretet felső fokán érzi az ember azt, amit én érzek irántad: örök és elválaszthatatlan emberi kapcsolatot, ami több mint élet és több mint halál. A lelked szeretem és az egyéniséged; s mert mindkettő található bennem, hiszem, hogy jogom van erre a szeretetre. Két versednek nagyon örülök, mert értékeseknek, komoly verseknek tartom őket. Ugy érzem, csak te írhattad meg őket. Te, aki elástad magad annak a falunak mélyébe, aki a felszínről a mélyebb, igazabb dolgok világába hulltál, hogy szenvedve lássál és igazul láttassál. Hiszem, hogy kell, szükséges ez az örületig ívelő szellemi-lelki depresszió a nagy megismerésekhez. S ha azt mondom, hogy ebben az elszánt küzdelemben az ÉN fájásai nem lényegesek, azzal még nem tagadom meg irántad való féltésem. Mitől is féltetek? A magánytól semmiesetre sem, csak a társtalanságtól. A magány azoknak a szeretője, akik ezen a szeretőn keresztül élnek csak ki egyéniségüket, akik csak ezen a szeretőn keresztül tudják megölelni a mindent, amiben benne van ember, igazság, jog és boldogság. A magány társtalansága az ént, talán épp a nőt érinti benned, s ez, az, amivel számadást kell tartanod. Félek, hogy ez a társtalanság megteveszt, kiad a reménytelenségnek, a tagadásnak. Ne engedd, Erzsikém! Nemcsak a sokunktól annyira szeretett költőnő, de Te is belepusztulnál. Hinned kell magadban, a nőben is. Ha megbánt s egy pillanatra megcibál az aljasok, az irigyek középszerűségbe taszítani kívánó szándéka, szorítsd magadhoz még

féltékenyebben a te örök, szép női értékedet: a senki mocskos kezétől soha nem érintett asszonyiságod, mely újultan szépül és pompázik minden szerelemben, minden fájásban és minden megnemértésben. Töröld le újra és ismét azokat a csókokat, melyek soha meg nem fészkelhettek, soha igazán fel nem avathattak, s adj helyet, készíts örök fészket magadban annak az egyetlennek, az igazinak, aki van, s aki csak teérted van. Nyilatkozz meg újabb és még teljesebb versekben, mert a mi egyetlen igaz szerelmünk mindig a költészet marad, s az az egyetlen valaki mindig az az elérhetetlen, ismeretlen valaki, aki a versünkben ölelkezik össze velünk. Juhász Gyula tudta ezt már előttünk, és futott élete egyetlen nagy szerelmétől, mert tudta, hogy csak a költészetben forrhatnak össze örökre; a találkozás más formában halálukat jelentené. A te boldogságod az én boldogságom is lenne, azért szívből kívánom, hogy öleljen át a karja is, igézzen meg a tekintete is, – kívánom, hogy lehess egyszer boldog, szerelmes asszony is. Megérdemled, jogod van rá. Ezt talán csak édesanyád és mi tudjuk, ketten. Magamról mit is írjak? Azt-e, hogy veszélyes játékot űzők a boldogsággal, s eljegyzésre készülök? De hiszen minden boldogság relatív, s nagyon vétek-e, ha más boldogításában akarom meglelni a magam boldogságát is? A kettőnkét. Most hiszem, hogy sikerül. Írjak arról, hogy egy hónapig ismét kenyéren-szalonnán éltem, mert szüleim betegek, s hazaadtam a fizetésem felét? Vagy a napjaimról írjak, melyeknek a nyomát befujja a dunaparti szél? Elvágakozom, még most is elkívánkozom erről a tájról, s talán csak azért van ez, hogy négy-öt hónap mulva valahonnan Szerbiából vagy Macedóniából idézgessem magamnak az itthoni tájakat meg az akácillatot, mely sosem volt gyilkosabb, izgatóbb, mint az idén. A verseid azért is köszönöm, mert velük és általuk az én számadásom is elvégezted, mellyel hozzájuk viszonyulok. Megnyugtattak és megvigasztaltak a gondolataid, melyek mintha csak belőlem fakadtak volna. Tudom, hogy az sem volt végleges megoldás, mint ahogy végleges megoldást sosem kaphatunk, mert az élet végeredményben a megoldások örök keresése is lehet. Társaim most készülnek a vizsgákra, de nem ezért irigylem őket, hanem azért, hogy utánna átéljük majd a hazautazás diákos, végső és egyetlen szép élményét, ami nekem minden esetben újabb és újabb lehangoltságot jelent már: apám letörtségét, anyám tanácsstalanságát és szégyenkezését a szegénységük miatt, a pókhálós faliorát a falon és a hűszéves deszkaasztalt, melyre mindig lehajtom a fejem abban a fullasztó kétpernyi végtelenségben, míg anyám felcsoszog a létrán a padlásra, hogy szalonnát hozzon nekem a kenyérhez.

Csépe felől érdeklődtél s itt írom meg, hogy a szabadkai estünkön ott volt ő is. Leszerelt, ismét a szabadkai kiserdőt járja éjjelenként, bizonyára nemcsak a holdsugárral és a fák susogásával beszélgetve, de komoly kenyérgondok közepette. Címe bizonyára a régi: Maksima Gorkog 53. Németh Pista nagyon régen írt nekem. Elküldte-e már neked az említett novellát, melyet Valjevón

írt? Nagyon szeretném közvetíteni a HÍD-nak, hogy az elrugaszkodottak is lássák: van még Németh Pista is! Bizom benne és hiszem, hogy jó íróvá nővi magát, ha hazajön. Az Ifjúság, a mi lapunk egész sereg új fiatal tehetséget tart számon, szeretném, ha figyelemmel kísérnéd fejlődésüket. Hozzájutsz-e Bajsán a laphoz? Alkalmadtán küldök a címédre, ha valamelyik közölt írásra szeretném különösen felhívni a figyelmedet. Kopeczky sincs még Párisban, s ez vigasz is meg elkedvetlenedés is számomra: hátha sosem jutok el magam sem oda. Bár ők mehetnének mégis. Gálnak nem adta meg Izrael a beutazási engedélyt s így ittmarad. Hogy ő hogyan fogadta a hírt, azt nem tudom. Az én véleményem az itthonmaradásáról elképzelheted. Ugy elfog a kicsinyes szorongás: lám, akik indulnak, azok is visszamaradnak, mintha ide volnánk szegezve a posztunkhoz, amelyik nem is poszt, csak tespedt nyugalmi állapot, – megvalósítások, cselekvések nélkül. Ezért írok pl. én ódát az éjszakához s nem a néphez. Az éjszaka, az én éjszakám felfogja a hangom, de más senki, semmi.

Most nem küldök verset, de lehet, hogy még meggondolom, mielőtt borítékot szabok ennek a levélnek.

Meleg, igaz barátsággal és szeretettel köszönt:

Feri

Ujvidék, 1951 május 27-én.

*

Ujvidéki képeslap (Lenjinova ulica)

Súlyos helyzetbe kerültem Gabival egy Tomán-cikk miatt. Lehet, hogy elbocsájtanak bennünket a cikk leközlése miatt. Irígység, korlátoltság mindennit . . . Nem sajnálnám Ujvidéket, csak ne a kegyerem jelentené. Levélben többet. A régi, mély rokonszenvvel köszöntelek: Feri.

Ujv. 1951. jún. 9.

*

Kedves Erzsi!

Az este, ahogy hazajöttem a városból s megláttam leveled, kimondhatatlan örömmel nyultam feléje. Egész nap csak ódöngtem a városban, a szerkesztőségekben (Olajosnál kihallgatáson is voltam Borival és Tománnal). Irénke és Ági (az egyedüli két ember, akivel még őszintén merek beszélgetni) elutazott Ujvidékről s nagyon magamra maradtam. Ujabb verset és meleg, őszinte sorokat vártam Tóled s utánna vigasztaló, csendes társalgást a sorok újról-

vasásával. Az őszinteséget megtaláltam leveledben. Ismerve Téged, nem csodálkozom, hogy érzékenyen érintette önérzeted annak a hírek a közlése. Én csak annyit hoznék fel mentségül, hogy ugyanakkor még hét embernek (legközelebb barátaimnak és levelező társaimnak) küldtem el ugyanezt a hírt, akik között ott van Szeles Gizella és Nagy Anna is. Várom, hátha ők is hasonló választ küldenek. Semmi rejtett szándékosság nem lehetett soraimban, de mégsem szeretnék mentegetőzni, mert hiszem, hogy mire megkapod válaszom, már tárgyilagosabban nézed múltkori levelemnek azt a részletét és elveted lealázó gyanúsításodat. Nagyon lekicsinylő véleménnyel lehetsz rólam, ha egyáltalán feltételezed, hogy leveleztem volna veled annyi idő óta – abban a tudatban, hogy „ki akarsz fogni”. S bizonyára engedtem volna, hogy „kifogj”, hiszen én is „félreismeretek”, tehát én sem vagyok több, mint bármelyik aszfaltkoptató. A gyűrű egyébként itt van már az ujjamon s ezt nem kérkedőn és nem is szégyenkezve csak azért írom, hogy lássad: nem hazudtam, nem siettem, – csak idejében, közvetlenül eljegyzésemet megelőzőleg, közöltem egy baráti hírt veled is.

A büszkeséged megértem, aláhuzom és becsülöm. Jogod van rá. Szeretném hinni, hogy az általam megingatott bizalmad bennem nem adhat arra jogot, hogy elűzz a rokonszenvedből is. Hiszen Te magad írod, hogy ezután is szívesen várod levelem. S én időnként írni fogok, – talán csak egy-két újabb versem küldöm el, ha úgy akarod. A leveleim ugys félresikerülnek, meg magam is belátom, hogy keresett, őszinteségnélküli és nyegle leveleket senki szívesen nem olvas.

Mellékelve küldök egy részletet abból a poémából, melyet most írok és egy újabb keletű versemet. A Te két versed (Akik engem gyűlölnék, Akiket én gyűlölök) a legjobbaknak tartom a jó verseid között. Mélyek, átfogók, autentikus Borus-versek. Csak Te és csak Bácskában írhattad meg, – ez egyik komoly értékük.

Továbbra is magánügynek tekintve levelezésünket, igaz barátsággal és a régi rokonszenvvel köszöntlek:

Feri

Ujvidék, 1951 június 12.

U.i.: az Ifjuság félévi előfizetése 120, évi pedig 240 dinár. A következő címre: „Zavod propaganda”, odelenje za rasturanje stampe – Novi Sad.

*

Kedves Erzsi!

Szívből örülök, hogy a vers leközlése ellen nincs kifogásod; így még azt is elhitetem a hiúsággal, hogy én csaltalak vissza a hűtlenné lett és hűtlen-

hűen elhagyott irodalmi galériához, az újsághoz. Persze, ha az említett, objektívebb okokra gondolok, akkor már látom, hogy komolyan összeráncolod a homlokod erre a férfi-fecsegésre is. Apropos, Fruska! Amint sejtetted és jelezted is: a nyilatkozatot én közvetítettem, de nem én írtam, hanem ők nyilatkozták, azaz nem írták, hanem ném is mondták, mert ha mondták volna, nem kérdezettem őket. Ezt csak azért írom, hogy esetleges bíráló megjegyzéseid engem sem hagyjanak érintetlenül, mert én is a naivitásomnak voltam az áldozata (hiszen soha életemben nem olvastam s nem írtam interjút). Kérdezd az antológiát. Hát nem lesz belőle semmisen. Az ördög tudja, hogy miért! Az én kötetem ügye is függőben van. Talán, talán – jövőre . . . Mármint a kötetem. A szerb íróklub fiataljainak a gyűjteményes kötete megjelent, köztük Németh István „Gyilkosok” c. elbeszélésének a fordítása és Holiga-Ujlaky regényrészlete. Most már későn volna megkérdezni, hogy verset mért nem raktak az antológiájukba. Egyébként íme egy friss hír: a szeptemberi HID a fiatalok (vagyis a „fiatalok”) száma lesz; mi, Ujvidéken tartózkodó „fiatalok” fogjuk szerkeszteni, mint olyanok, akik kéznél vannak. A magam és a Boriék nevében is megkérlek: küldjél egy-két legjobbnak gondolt verset erre a célra, vagy pedig írd meg nekem, hogy melyik nálam lévő verset helyezzem el a szeptemberi számban. A Balladát és a Tükörkép-et átadtam még annak idején Mihály bácsinak, s azt a választ kaptam, hogy egész bizonyára már az ugusztusi számban megjelennek. A válaszód és a kéziratot két-három héten belül okvetlenül elvárnánk, mert nem szeretnénk novemberi HID-at kiadni, hanem szeptemberit, vagyis elsején jelenne meg.

Most forró délután van, itt mellettem a Duna s én Flaubert NOVEMBER-ét olvasom. Lebilincselően nagy munka, freudi vitalitás és flaubert-i sötétlír, meztelen, emberi őszinteség . . .

Ugy hallottam, korábban vonulunk be az ősszel. Mi lenne, ha Németh Pistához vinnének, egy kaszárnyába? . . . Mennyit beszélgetnénk vasárnaponkint! No majd meglátjuk.

Mióta megdrágult a cigaretta – pontosan reggel óta – nem szívtam egyet sem. Rosszul vagyok érte, fáj a nyeldekklöm is. A házinénim kirügött engem is Miska után, most Madarász Bandi ágyának feszítettem a sátorfámat, mert ő szabadságon van. Utánna itt fogok aludni a szerkesztőségi (uj!) diványon. (Másfélméter a hossza, nekem 178 cm.) Írom az elbeszélő verset, nagy kínkeservesen ragasztgatom hozzája a szakaszokat. Mikor már nagyon elkeserít a munkakedv nélküliségem, akkor valami mélyet, nagyot sóhajtok és szenvelgőn azzal biztatom magam, hogy valami sejtelmes torzó, töredék lesz belőle; olyan műfaj, (?) amely mindig többet sejtet, ígér a maga ígéretnélküliségében is, mint bármely más alkotás, befejezett alkotás . . .

Iréнке otthon van a tanyán, varrógépen tanul varrni, azzal akar keresni, míg katona leszek, s talán később is . . .

Nemsokára elhurcolkodunk innen, az egész redakció, ezért ne írj ide addig, amíg az új címet meg nem küldöm, avagy nem értesítelek, hogy maradt a jelenlegi.

Sok szeretettel, igaz rokonszenvvel gondol rád mindig:

„Fefi”

Ujvidék, 1951 július 17-én.

JEGYZET

Fehér Ferenc leveleinek címzettje, Borús Erzsébet, 1928. december 25-én Bajsán született. Az elemi iskola elvégzése után Topolyán a polgári iskola tanulója. Egészen fiatalon, tizenöt éves korában már versei jelentek meg. Az 1940-es évek végén ért költővé, nem kis mértékben a Fehér Ferenc barátsággá szelődült szerelmének hatása alatt is. Az 1950-es évek első felében számon tartott költője volt a vajdasági magyar irodalomnak. 1952-ben férjhez ment, és a bajsai népkönyvtárban lett könyvtáros, fokozatosan felszámolva irodalmi kapcsolatait. Bajsán élt haláláig. 1997. január 9-én halt meg.

B. I.